

„სახალხო რესპუბლიკური პარტია“

მაია მანჩხაშვილი

პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი,
ასისტენტ პროფესორი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
საქართველო, 0171 თბილისი, მ.კოსტავას ქ. 77.
+995 557323227; maia.manchkhashvili@tsu.ge
ORCID: 0000-0002-4321-977X

აბსტრაქტი.

ნაშრომი „სახალხო რესპუბლიკური პარტია“ ეხება თურქეთის რესპუბლიკის დაფუძნების პერიოდისათვის ერთპარტიული მმართველობის პერიოდს, როდესაც რესპუბლიკის დამფუძნებელი მუსტაფა ქემალი ცდილობს ახლადშექმნილ სახელმწიფოში პოლიტიკურ პროცესებს მისცეს ისეთი სახე, როგორც ეს დემოკრატიულ რესპუბლიკებს ახასიათებთ და აფუძნებს პოლიტიკურ პარტიას.

ნაშრომში მოკლედაა აღწერილი ამ პარტიის შექმნის წინაპირობები და მის პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობის ისტორია.

პოლიტიკური პარტიის შექმნას დიდი მნიშვნელობა ქონდა ამ ქვეყნის განვითარების ისტორიაში.

მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხნის განმავლობაში, 1950 წლამდე, ერთპარტიული მმართველობის პერიოდია ქვეყანაში, ამ პარტიის არსებობა საფუძველს უყრის მრავალპარტიულ მოძრაობას და მომავალში მის საფუძველზე არაერთი პოლიტიკური პარტია აღმოცენდება.

ზოგიერთი მკვლევარი საუბრობს ერთპარტიული პერიოდის პრობლემებზე და არადემოკრატიული მმართველობის ფორმაზე ამ პერიოდის თურქეთში, რაც სრულიად გასაგები კრიტიკაა და მას ობიექტური საფუძველი აქვს, მაგრამ გასათვალისწინებელია მრავალი გარემოება, რამაც განაპირობა ერთპარტიული რეჟიმის არსებობა ქვეყანაში; მათგან ყველაზე მთავარი გახლდათ ის, რომ ქვეყანას არ გააჩნდა პარტიული და ინსტიტუციური მმართველობის გამოცდილება, რაც ნიშნავდა იმას, რომ საფუძველი იყო მოსამზადებელი მრავალპარტიული, დემოკრატიული სახელმწიფოს ასაშენებლად. სწორედ ამ საფუძველის მომზადებას ქონდა დიდი მნიშვნელობა და სწორედ ამ ერთი პარტიის არსებობაა უკვე საფუძველი დემოკრატიული სისტემის ასაშენებლად.

პარტიების წარმოშობის ისტორია თურქეთის რესპუბლიკაში ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის პერიოდიდან იწყება, როცა პირველი პოლიტიკური გაერთიანება „ახალგაზრდა ოსმალთა მოძრაობა“ შეიქმნა, მოგვიანებით კი პოლიტიკური პარტია „ერთიანობა და პროგრესი“. მართალია, მათ თანამედროვე შინაარსით პოლიტიკურ პარტიას და მოძრაობას ვერ ვუწოდებთ, მაგრამ სწორედ მათი არსებობით იწყება თურქული რეალობისათვის პოლიტიკური პარტიების არსებობის ისტორიები.

საკვანძო სიტყვები: სახალხო რესპუბლიკური პარტია; თურქეთის რესპუბლიკა; პოლიტიკური პარტია; არჩევნები; ერთპარტიული სისტემა; მრავალპარტიული არჩევნები.

შესავალი.

პოლიტიკური პარტიები სახელმწიფოების განვითარებაში დიდ როლს ასრულებენ. პოლიტიკური პარტია მოქალაქეთა მიერ საერთო მსოფლმხედველობრივ და ორგანიზაციულ საფუძველზე შექმნილი ნებაყოფლობითი გაერთიანებაა.

პოლიტიკური პარტიების მიზანია არჩევნების გზით სახელმწიფოს ხელისუფლებაში მოსვლა და საკუთარი სამოქმედო პროგრამის/გეგმების განხორციელება. პოლიტიკური პარტია

თავისუფალი, დემოკრატიული სახელმწიფოსა და საზოგადოების აუცილებელი და განუყოფელი ნაწილია. იგი არჩევნების მეშვეობით (ან სახელმწიფო კანონმდებლობით ნებადართული სხვა საშუალებებით) მონაწილეობას იღებს ქვეყნის მოქალაქეების პოლიტიკური ნების ფორმირებასა და გამოხატვაში. მნიშვნელოვანია, რომ ქვეყანაში დემოკრატიის დონეს ხშირად სწორედ პოლიტიკურ პარტიათა არსებობა და პოლიტიკურ პროცესებში მათი მონაწილეობის ხარისხი განსაზღვრავს.

პოლიტიკური პარტიის წარმოშობამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა თურქეთის რესპუბლიკის განვითარებაში; რატომ? იმიტომ, რომ მე-XX საუკუნის პირველ ნახევარში თურქეთი მრავალი სერიოზული გამოწვევის წინაშე იდგა: ეს იყო ბრძოლა დემოკრატიული ფასეულობების დამკვიდრებისათვის, არასტაბილური საშინაო და საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა სხვა. სწორედ ასეთ პოლიტიკურ გარემოში, რესპუბლიკის დაფუძნების პერიოდისათვის, მოხდა თურქეთში ჯერ ერთი პოლიტიკური პარტიის ჩამოყალიბება და განვითარება, სამომავლოდ კი, არაერთი პოლიტიკური პარტია დაფუძნდა.

თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკის შესწავლისათვის მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ საწყისები, თუ როგორ ეყრებოდა საფუძველი მარავლპარტიულ პოლიტიკურ გარემოს ამ ქვეყანაში.

წინამდებარე ნაშრომში მიმოხილულია და გაანალიზებულია თურქეთის პირველი პოლიტიკური პარტიის, ერთპარტიული სისტემის შექმნისა და არსებობის საკითხები, შეფასებულია მისი როლი ქვეყნის პოლიტიკურ განვითარებაში XX საუკუნის პირველ ნახევარში და არა მხოლოდ პერიოდისათვის.

თურქეთის რესპუბლიკის პოლიტიკური პარტიების მოღვაწეობის შესასწავლად ნაშრომში გამოყენებულია ამ პოლიტიკური პარტიის წესდება (აღებული პარტიის ოფიციალური საიტებიდან) და სხვა ოფიციალური მასალა, რომელიც არსებობს მის შესახებ. ასევე, სამეცნიერო ლიტერატურა ქართულ, თურქულ და ინგლისურ ენებზე, რომელიც ამ საკითხებს ეხება. გავეცანით ტარიელ ლებანიძის, ემზარ მაკარაძის, მიხეილ სვანიძის და სხვათა შრომებს, რომლებიც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან წყარო-

თმცოდნეობით ბაზას ეყრდნობიან. ასევე, ტონი ელერანტას, ფეროზ აჰმადის, ილტერ თურანის, ქურსატ ჯინარის, მერალ ჯინარის, ალი აჯიკგოზის, ნეჯათ დოღანის, უილიამ ჰეილის და სხვათა შრომებს, რომლებიც პირველი თურქული პოლიტიკური პარტიის დაფუძნებასა და არსებობას ეხება, მის როლს თურქეთში პოლიტიკური პროცესების განვითარებაში და მის დღევანდელობას.

გამოყენებული ლიტერატურა მოძიებულია როგორც უნივერსიტეტების, ასევე, ენციკლოპედიურ გამოცემებსა და ინტერნეტ გამოცემებში.

მეთოდები.

ნაშრომზე მუშაობისას ვიყენებდით თვისებრივი კვლევის მეთოდებს, მათ შორის დოკუმენტების ანალიზის მეთოდს, რომელიც დაგვეხმარა მოძიებული სამეცნიერო ლიტერატურის სათანადოდ გამოყენება/დამუშავებაში.

მსჯელობა.

თურქეთში პოლიტიკური პროცესების საუკეთესო მიმართულებით განვითარების სცენარში მუსტაფა ქემალს სჭირდებოდა პოლიტიკური პარტიების არსებობა ქვეყანაში. მაგრამ, საქმე ისაა, რომ იმპერიის ნანგრევებზე ძნელი აღმოჩნდა პოლიტიკოსთა და საზოგადოებრივად აქტიური ადამიანების მობილიზება პარტიების გარშემო. მუსტაფა ქემალს მოუწია ხელოვნურად ემართა ეს პროცესები და ქვეყანაში შეექმნა გარემო, რომელიც კითხვის ნიშნებს არ დასვამდა ქვეყნის გარედან ამ პროცესების მაცქერალი დაინტერესებული მხარის მიერ. ოსმალეთის იმპერიის ნანგრევებზე ახალი სახელმწიფო ისეთი ფორმით უნდა ყოფილიყო აღმოცენებული, რომ მსოფლიოს თანასაზოგადოება დარწმუნებული ყოფილიყო მისი არსებობის სისწორეში. ამ კრიტიკულ დროს აუცილებელი იყო სწორი გათვლები მათი ნდობის მოსაპოვებლად. როგორც კიდევ ერთხელ ამ კურთხითაც აღმოჩნდა მუსტაფა ქემალს წინასწარ კარგად ქონდა გათვლილი სვლები და მიუხედავად ყველაფერისა, მიხედავად გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ერთპარტიული მმართველობისა, მისმა ამ ნაბიჯმა დასაბამი მისცა პოლიტიკური პარტიების აღმოცენებას და

პარტიული ცხოვრების დაწყებას ახლადდაფუძნებულ ქვეყანაში. ეს უმნიშვნელოვანესი ფაქტია და ის ფარავს ყველა იმ პრობლემას, რომელზეც შეიძლება მკვლევარმა ისაუბროს ამ პერიოდში. გამოწვევები ნებისმიერ დროსაა ქვეყნისა და პარტიის ცხოვრებაში. მაგრამ, როცა სახელმწიფო ახლა იწყებს ჩამოყალიბებას და ფაქტობრივად ყველა მიმართულებით გამოწვევაა, ყველა დარგი, ყველა ინსტიტუცია ახლიდან ყალიბდება, შეცდომებიც არის. ამ ე.წ. შეცდომებს კი ხსნის მიზანი ქვეყნის მმართველისა, რომელსაც მხოლოდ მისი ქვეყნის ინტერესების გაძლიერება ამოძრავებს.

დისკუსია.

1918 წელს, „ერთიანობისა და პროგრესის პარტიის“ დაშლის შემდეგ (რომელიც ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის პეიოდში იყო შექმნილი) მისი წევრების ნაწილმა უცხოეთში გააგრძელა პოლიტიკური მოღვაწეობა, ნაწილმა კი, იგივე პრინციპებისა და იდეოლოგიის დაცვით, თურქეთშივე შექმნა სხვა სახელწოდების ორგანიზაციები. ეს პროცესი თურქეთში მიმდინარეობდა პირველი მსოფლიო ომის მერე, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ფონზე. მთელ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა პატარა გასამხედროებული დაჯგუფებები - ე.წ. „სამართლის დაცვის საზოგადოებები“, რომელთაგანაც შემდეგ „შეადგინეს რესპუბლიკური თურქეთის მთავარი საყრდენი პარტიის - „სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის“ ბირთვი“ (ლებანიძე, 2011:25).

სამართლის დაცვის გაერთიანებებს თავდაპირველად არ გააჩნდათ არავითარი იდეოლოგია. მათი მიზნები და პროგრამა გამოიკვეთა მხოლოდ 1919 წლიდან მუსტაფა ქემალ ფაშას პოლიტიკურ ბრძოლაში აქტიური ჩართვის შედეგად.

1919 წლის ერზურუმის კონგრესზე მუსტაფა ქემალი წინააღმდეგობის მოძრაობამ მის ოფიციალურ ლიდერად გამოცხადა. ამავე კონგრესზე მისივე თავმჯდომარეობით აირჩიეს აღმასრულებელი ორგანო - „წარმომადგენელთა პალატა“. კონგრესზე მიიღეს ათმუხლიანი რეზოლუცია, რომლის მიხედვითაც „წარმომადგენელთა პალატის“ მოქმედებებში აქცენტი გაკეთდებოდა თურქეთის შიდა ტერიტორიული განუყოფლობის დაცვაზე და

უცხოელ დამპყრობელთა წინაღმდეგ მოქმედებაზე. 1919 წლის სივასის კონგრესზე მოხდა სამართლის დაცვის ყველა გაერთიანების ერთ ორგანიზაციად გადაქცევა. მას ეწოდა „ანატოლიის და თრაკიის სამართლის დაცვის გაერთიანება“ და რომელსაც მართვდა ქემალ ფაშას თავმჯდომარეობით შექმნილი 16 კაციანი „წარმომადგენლობითი პალატა“. მუსტაფა ქემალი იქცა წინააღმდეგობის მოძრაობის ლიდერად, რაც სულთნის საწინააღმდეგო მოქმედებად - აჯანყებად ჩაუთვალეს და სამხედრო სამსახურიდან დაითხოვეს, თუმცა, ამან ვერ შეაჩერა ქემალის საქმიანობა. აქვე უნდა ითქვას, რომ თავდაპირველად მუსტაფა „ერთიანობისა და პროგრესის პარტიის“ წევრი იყო, სადაც ენვერ ფაშას კონკურენტს წარმოადგენდა. შემდეგში მუსტაფა ქემალი მწვავედ აკრიტიკებდა ამ პარტიას (მაკარაძე, 2009:35).

1920 წლის 23 აპრილს თურქეთის დიდი ეროვნული კრების პირველი სხდომაზე მუსტაფა ქემალის ხელმძღვანელობით ახალი სახელმწიფო სისტემის საფუძვლები ჩამოყალიბდა. პარლამენტის თავმჯდომარე ითავსებდა მთავრობის თავმჯდომარის მოვალეობასაც. სახელმწიფო მეთაურის თანამდებობა გათვალისწინებული არ იყო. აღსანიშნავია, რომ ეს პრინციპები დაედო საფუძვლად 1921 წლის 20 იანვარს მიღებულ ახალ კონსტიტუციას. ასე შეიქმნა თურქეთში „საპარლამენტო მთავრობის“ სისტემა.

პირველი მოწვევის დიდ ეროვნულ კრებას შეადგენდა „ერთიანობისა და პროგრესის“ და „თავისუფლებისა და ერთიანობის პარტიის“ ყოფილი წევრები, მათ შორის ქურთების წარმომადგენლებიც. ამ მრავალფეროვნებამ ხელი შეუშალა პარლამენტის ერთსულოვნებას და მალე გამოიკვეთა დაპირისპირებული პოლიტიკური ძალებიც - „სოლიდარობის ჯგუფი“ და „სამართლის დაცვის ჯგუფი“.

მუსტაფა ქემალმა პარლამენტში განხეთქილების თავიდან ასაცილებლად ამ ჯგუფებს 1921 წელს შესთავაზა გაერთიანება ე.წ. „ანატოლიისა და თრაკიის სამართლის დაცვის პოლიტიკურ ფრაქციად“, რომელსაც პირობითად „პირველ ფრაქციას“ უწოდებდნენ. 1922 წელს ამ ფრაქციაში მოხდა განხეთქილება და მას

არაერთი დეპუტატი გამოეყო. ცალკე გასული დეპუტატები ქმნიან ახალ ოპოზიციურ ფრაქციას - „ანატოლიისა და თრაკიის სამართლის დაცვის მეორე ფრაქცია“, ანუ ე.წ. „მეორე ფრაქცია“.

1923 წელს მუსტაფა ქემალის დიდი მცდელობის შედეგად „ანატოლიისა და თრაკიის სამართლის დაცვის ორგანიზაცია“ და მის საფუძველზე ჩამოყალიბებული პირველი ფრაქცია „სახალხო პარტია“ ჩამოაყალიბა. ამ პარტიის შექმნა უდიდესი მნიშვნელობის მქონეა. ეს პარტია ფუნდამენტურ ცვლილებებს გეგმავდა ქვეყნისათვის.

ოფიციალურად „სახალხო პარტიის“ (მომავალში: სახალხო რესპუბლიკური პარტიის დაფუძნების ათვლის თარიღად მიიჩნევა 1922 წლის 6 დეკემბერი, როცა მუსტაფა ქემალმა ამ პოლიტიკური პარტიის დაფუძნება გამოაცხადა.

„სახალხო პარტია“ იმუშავებს ყველა კლასის უფლებების, განვითარებისა და კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად“ (<https://en.chp.org.tr/chp-tarihi>) - განაცხადა მუსტაფა ქემალმა პარტიის დაფუძნების დროს მის მიმართვაში.

1923 წელს ახალ პარლამენტში მეორე ფრაქციის წევრები ვერ მოხვდნენ, რამაც გამოიწვია ის, რომ ამ ფრაქციამ არსებობა შეწყვეტა. შესაბამისად, „სახალხო პარტია“ რჩება ერთადერთ პარტიად, რომელიც მართვის სადავეებთანაა. ბუნებრივია, ეს ერთპარტიულ მმართველობას ნიშნავდა, მაგრამ აქ მთავარი ისაა, რომ პარტია არ გეგმავდა ერთპარტიული სისტემით მართვას. ეს მის თავდაპირველ გეგმებში არ შედიოდა. პირიქით, ათათურს კარგად ესმოდა, რაოდენ მნიშვნელოვანი იყო რამდენიმე პარტიის მუშაობა ქვეყანაში.

„სახალხო პარტია“ გახდა უალტერნატივო ძალაუფლების მქონე პარტია. პარტიის პირველი თავმჯდომარე კი მუსტაფა ქემალი იყო (1919-1938 წლებში).

1924 წელს სახალხო პარტიის რამდენიმე წევრმა ქაზიმ ქარაბეკირის თავმჯდომარეობით შექმნა ახალი ოპოზიციური პარტია - „პროგრესისტულ-რესპუბლიკური პარტია“. ისინი მუსტაფა ქემალის ერთპიროვნული დიქტატურის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. ეს პარტია იდეოლოგიურადაც განსხვავდებოდა სახა-

ლხო პარტიისგან, რადგან უფრო მეტად ლიბერალურ, დემოკრატიულ პრინციპებს აღიარებდა. ქემალ ათათურქის „სახლხო პარტიამ“ ამ ოპოზიციური პარტიის მოქმედება რესპუბლიკისათვის სახიფათოდ ჩათვალა და 1925 წელს ქურთების აჯანყების მხარდაჭერის საბაზით იგი გააუქმა, ხოლო თვით ათათურქზე მომხდარი თავდასხმის საბაზით ოპოზიციონერთა ნაწილი სიკვდილით დასაჯა, ნაწილი კი დააპატიმრა.

ამ ფაქტის გამო მუსტაფა ქემალს ხშირად აკრიტიკებენ, რომ მას მიზანმიმართულად შეუწყო ხელი მეორე ოპოზიციური პარტიის გაუქმებას.

1925 წლიდან მუსტაფა ქემალის „სახლხო პარტიამ“, რომელიც 1924 წლის 10 დეკემბრიდან „სახლხო-რესპუბლიკურ პარტიად“ იწოდებოდა, კვლავ ერთადერთი პარტია იყო პოლიტიკურ ველზე. ამ ფაქტმა ქვეყანაში ეტაპ-ეტაპ დაამკვიდრა ერთპარტიული მმართველობა.

20-იანი წლების ბოლომდე ქემალმა განახორციელა თავისი პარტიის პროგრამით დაგეგმილი ყველა ქემალისტური რეფორმა - რევოლუციური ცვლილებები, რის შედეგადაც თურქეთში ახალი საზოგადოებრივი და კულტურული გარემო ჩამოყალიბდა. მიუხედავად ამისა, ქემალის ერთპარტიული პოლიტიკის წარმოების გამო ქვეყანაში საზოგადოების ყველა ფენაში უკმაყოფილება იზრდებოდა. ამას დაემატა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც თურქეთსაც შეეხო.

საზოგადოებაში უკმაყოფილების თავიდან ასაცილებლად ქემალმა 1930 წელს შექმნა ხელოვნური, მართვადი ოპოზიციური პარტია - „თავისუფლების რესპუბლიკური პარტია“ და მას სათავეში ჩაუყენა თავისი უახლოესი მეგობარი - ფათჰი ბეი. მაგრამ ამ პარტიაში მრავალი ნამდვილი ოპოზიციონერის თავმოყრის გამო ათათურქმა მალე პარტიას თვითლიკვიდაცია გამოაცხადებინა და თურქეთში ისევ ერთპარტიული დიქტატურა და ცენზურა აგრძელებს არსებობას. იგივე ბედი გაიზიარა სხვა პარტიებმაც: კერძოდ, 1930 წლის სექტემბერში დაარსებული „ახალი სახლხო-რესპუბლიკური პარტია“ ორ თვეში დახურეს; 1930 წელს თურქეთის რესპუბლიკის „მუშათა და ფერმერთა პარტიის“

შექმნის მსურველებს „კომუნისტურის“ ბრალდებით საქმიანობა არ დააწყებინეს, არც ლაიცისტური რესპუბლიკის „მშრომელთა და ფერმერთა პარტიას“ მისცეს დაფუძნების ნება 1931 წელს (<https://en.chp.org.tr/chp-tarihi>). მუსტაფა ქემალის მთავრობა ზღუდავდა საკონსტიტუციო მონარქიის პერიოდიდან არსებული დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი და კულტურული ორგანიზაციების მუშაობასაც.

1931 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის ყრილობაზე ერთპარტიული სისტემა საბოლოოდ დაკანონდა ოფიციალურადაც: პარტიის პროგრამაშიც შეტანილი იქნა ქემალისტური იდეოლოგიის განსმარებელი ექვსი ძირითადი პრინციპი (რესპუბლიკანიზმი, ნაციონალიზმი, ხალხოსნობა, ეტატიზმი, ლაიციაზმი და რევოლუციურობა).

თურქეთში მიღებული და დამკვიდრებული იყო პარტიული წყობის გამომხატველი ლოზუნგი - „ერთი პარტია, ერთი ერი, ერთი ლიდერი“ (Tek parti, Tek Millet, Tek Lider).

ამრიგად, ერთპარტიული მმართველობის დროს თურქეთის რესპუბლიკაში ერთ მხარეს იდგა მმართველი „სახალხო-რესპუბლიკური პარტია“, ხოლო მეორე მხარეს-სხვადასხვა დროს წარმოქმნილი პოლიტიკური პარტიები და კულტურული გაერთიანებები, მაგრამ მათ აქტიური მოქმედების საშუალება არ ქონდათ. თუმცა, არც იმას გამოვრიცხავთ, მზად არ იყვნენ უფრო აქტიურად ემოქმედათ. ერთპარტიული მმართველობა თურქეთში 1945 წლამდე გაგრძელდა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მსოფლიოში პოლიტიკური ცვლილებების პერიოდი დადგა, რამაც ევროპაშიც, და მათ შორის თურქეთშიც, პოლიტიკურ პროცესებში გარდატეხა შეიტანა: საზოგადოების გარკვეულმა ნაწილმა აქტიურად დაიწყო მოქმედება მისი ინტერესების დასაცავად. გაიზარდა საჯაროობისა და გამჭვირვალობის ხარისხი.

ამ ვითარების გათვალისწინებით „სახალხო-რესპუბლიკურმა“ პარტიამ 1945 წლიდან, ისმეთ ინონუს თავმჯდომარეობის დროს (იგი პარტიას მართვდა 1938-1972 წლებში) დაიწყო ძალ-

აუფლებების ლიბერალიზაცია. შეიქმნა ნიადაგი მრავალპარტიული სისიტემის ჩამოყალიბებისათვის.

1945 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის შიგნით ოთხი ოპოზიციონერი დეპუტატის მიერ მომზადდა “ოთხთა ინიციატივად” წოდებული წონადადებების პაკეტი დემოკრატიული ფასეულობების განვითარების მოთხოვნით, მაგრამ მმართველმა პარტიამ პაკეტი არ მიიღო და ოთხეულის სამი წევრი (მენდერესი, ქოფრულე და ქორალთანნი) პარტიიდან გარიცხა, რის პასუხადაც მეოთხე - ჯელალ ბაიარმა თვითონ დატოვა ჯერ პარლამენტი, მერე კი პარტიაც. პარტიიდან წასულმა ჯ. ბაიარმა 1946 წელს შექმნა ახალი, „დემოკრატიული პარტია“, რომელშიც „სახალხო-რესპუბლიკური“ პარტიის ზოგიერთი წევრიც კი გადავიდა. ეს პარტია თავის პროგრამაში იზიარებდა ქემალ ათათურქის ექვსივე პრინციპს. ი. ინონუმ და ჯელალ ბაიარმა გარკვეულ პრინციპებზე მორიგებაც შექმლეს.

საკმაოდ მოკლე პერიოდის განმავლობაში „სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ“ განახორციელა პოლიტიკური წყობის ლიბერალიზაციისაკენ მიმართული ცვლილებები: გამოცხადდა ახალი ოპოზიციური პარტიის სამართლებრივი უსაფრთხოება, შემცირდა ზეწოლა პრესასა და უმაღლეს სასწავლებლებზე, გაუქმდა პარტიის „მუდმივი თავმჯდომარისა“ და „ეროვნული ლიდერის“ წოდებები და სხვა.

ყოველივე ამან კი თურქეთში შედეგად მოიტანა ახალი პარტიების ჩამოყალიბება: „ეროვნული აღორძინების პარტია“ (1945), „თურქეთის სოციალისტური პარტია“ (1946) და „თურქეთის სოციალისტური გლეხთა პარტია“ (1946)(ლუბანიძე, 2013:65).

„სახალხო რესპუბლიკურმა პარტიამ“ 1947 წელს გამოსცა „12 ივლისის დეკლარაცია“, რომელიც მნიშვნელოვანი დადგენილება იყო, ვინაიდან იცავდა ოპოზიციური პარტიების უსაფრთხოებას. თუმცა, ამ ფაქტმა გაანაწყენა პრემიერ-მინისტრი რ. ფეჟერი და ის თანამდებობიდან გადადგა. ამასთანავე, „სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ“ დემოკრატიის განსამტკიცებლად გატარებული რეფორმების დროს უარი თქვა ისლამის წინააღმდეგ ძალისმიერი პოლიტიკის გატარებაზე. მიუხედავად შიდაპარტ-

იული რეფორმებისა, „სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის რეიტინგი დიდად არ გაზრდილა, „დემოკრატიული პარტიის“ ავტორიტეტი კი საკამოდ პოპულარული გახდა.

„დემოკრატიული პარტია“ 1950 წლის არჩევნების შედეგად აბსოლუტური უმრავლესობით მოვიდა ხელისუფლებაში. მან მოახერხა და მოიპოვა 408 მანდატი. „სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ“ მხოლოდ 69 მანდატი. ეს ფაქტი დემოკრატიული ცვლილებების დაწყებაზე მიუთითებდა თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მნიშვნელოვანი იყო ის ფაქტი, რომ მშვიდობიანი გზით მოხდა მმართველი რეჟიმის შეცვლა. პარლამენტმა პრეზიდენტად ჯელალ ბაიარი აირჩია, პრემიერ-მინისტრად კი ადნან მენდერსი. მრავალპარტიულ სისტემაზე გადასვლამ საინტერესო გადახა პოლიტიკური ბრძოლა ამ ქვეყანაში.

„სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის“ მომდევნო ლიდერი გახდა ბიულენტ ეჯევითი. ამ პარტიის ხელმძღვანელობა მოუწია პოლიტიკოსებს: დენიზ ბაიკალს, ჰიქმეთ ჩეთინსა და ალთან ეიმელს. პარტია აგრძელებს ტრადიციულ ბრძოლას მისი პრინციპებიდან გამომდინარე და რჩება ერთ-ერთი დიდ პარტიად თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

დასკვნები.

ამრიგად, თურქეთის პოლიტიკურმა პარტიების ისტორიამ განვითარების რთული გზა გაიარეს და ის გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება.

ჯერ კიდევ ოსმალეთი იმპერიის დროს „ახალგაზრდა ოსმალთა მოძრაობამ“ და „ერთიანობა და პროგრესის“ პარტიებმა ჩაუყარეს საფუძველი რესპუბლიკურ პერიოდში პოლიტიკური პარტიების ისტორიას, რომელზეც დაშენდა პარტიული სისტემა მომვალში.

პირველმა პოლიტიკურმა პარტიამ მართალია ბოლომდე ვერ მოახერხეს საზოგადოებრივი მოთხოვნების ფართოდ დაკმაყოფილება, ყველა მათი მოთხოვნის გააზრება/რეალიზება, ხშირად მათი ლოზუნგები და მოთხოვნები არც ხალხისაგან მოდიოდა, მაგრამ მისი დაფუძება მაინც უდიდესი მნიშვნელობის

მქონე იყო. ამ პარტიაზე დაყრდნობით მუსტაფა ქემალმა განახორციელა რევოლუციური ცვლილებები ქვეყანაში.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ „სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის“ მიერ (ყოფილი „სახალხო პარტია“) განხორციელებული ძალაუფლების ლიბერალიზაციის შედეგად შეიქმნა ახალი, მაგრამ, უფრო მეტად, „კონტროლირებადი პარტიები,“ რითაც მოხდა დემოკრატიის ფორმალურად აღიარება.

1950 წლის არჩევნებით კი ხელისუფლების სათავეში მოვიდა ოპოზიციური პარტია - „დემოკრატიული პარტია“, რაც მიუთითებდა დემოკრატიული ცვლილებებისაკენ რეალურ სვლაზე. მნიშვნელოვანი იყო ისიც რომ მმართველი რეჟიმი მშვიდობიანი გზით შეიცვალა ოპოზიციური ძალებით.

1950 წლიდან თურქეთის რესპუბლიკაში იწყება მრავალპარტიული პოლიტიკური სისტემის მუშაობა. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ 1950-1960 წლებში მართალია არსებობდა მრავალი პარტია, მაგრამ არჩევნებში მარტო ერთი იმარჯვებდა - „დემოკრატიული პარტიის“ სახით.

დღეისათვის თურქეთის „სახალხო რესპუბლიკურ პარტიას“ ცნობლი პოლიტიკოსი, მუსტაფა ქემალის მემკვიდრე - ქემალ ქირიჩდაროღლუ უდგას სათავეში 2010 წლიდან. ეს პარტია საკამოდ დიდი მხარდაჭერით სარგებლოს თურქეთის რესპუბლიკაში და ეს ჩანს ყოველ არჩევნებზე, საპრეზიდენტო იქნება ეს თუ საპარლამენტო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბოჭორიშვილი, მ., ქანთარია, გ. (2014). *პოლიტიკური პარტიები*.

გამომცემლობა: „ილიაუნი“. თბილისი.

ლებანიძე, ტ. (2013). *თურქეთის შიდა პოლიტიკა 1945-1980 წლებში და პოლიტიკური პარტიები*. გამომცემლობა: „თსუ“. თბილისი.

ლებანიძე, ტ. (2011). *თურქეთის პოლიტიკური პარტიების ისტორიული მიმოხილვა ოსმალეთის იმპერიიდან დღემდე*. გამომცემლობა: „უნივერსალი“. თბილისი.

- მაკარაძე, ე. (2009). *მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში*. გამომცემლობა: „ბათუმის უნივერსიტეტი“. ბათუმი.
- მანჩხაშვილი, მ., მაკარაძე, ე. (2014). *ქემალიზმი და დემოკრატიზაცია თურქეთში*. გამომცემლობა: „სახლი ქართული ელიტა“. თბილისი.
- CHP. (1994). *Cumhuriyet Halk Partisi programı: Yeni Hedefler Yeni Türkiye*. Ankara, CHP.
- CHP. (1995), *CHP-SHP Bütünleşme Genel Kurulu, Ana İlkeler ve Temel Hedefler Bildirgesi*. 18 Şubat 1995, Ankara.
- Daglı, Nuran ve Belma Atatürk. (1988), *Hükümetler ve programları*, III, Cilt: 1980- 1987, Ankara, TBMM Basımevi.
- Doğan, Nejat., Mahir, Nakip. (2006). „*Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923-1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları*“. Ankara, Seçkin, s. 117-154.
- Doğan, Nejat., Mahir, Nakip. (2006). Giriş, Doğan Nejat ve Mahir Nakip, (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*. Ankara, Seçkin, s. 9-33.
- Toni, Alaranta. (2019). *Turkey's Republican people's party an the EU*. December, 2019, https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2019/11/wp112_turkey_chp_eu.pdf.
- Feroz, Ahmed. *Politics and political parties in Republican Turkey*. https://psi204.Cankaya.edu.tr/uploads/files/Kasaba%20%28ed%29%2C%20The_Cambridge_History_of_Turkey_Vo%28BookFi.org%29_1.pdf.
- İlter, Turan. *Old Soldiers Never Die: The Republican People's Party of Turkey*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13608740600856587?journalCode=fses20>.
- Turkey's Republican People's Party (CHP): A Longue Durée Analysis*. https://www.researchgate.net/publication/363566867Turkey%27s_Republican_People%27s_Party_CHP_A_Longue_Duree_Analysis.

William, Hal. (1999). *Turkey's Domestic Political Landscape: A Glance at the Past and the Future*, THE INTERNATIONAL SPECTATOR, VOLUME XXXIV, No. 1, January – March 1999, <https://www.files.ethz.ch/isn/125003/hale.pdf>.

REFERENCES:

- Bochorishvili, M., Kantaria, G. (2014). *Politikuri Partiebi (Political parties)*. Gamomtsemloba: „Iliauni“. Tbilisi.
- Lebanidze, T. (2013). *Turketis Shida Politik' 1945-1980 TslebSi da Politikuri Partiebi (Turkish domestic politics in 1945-1980 and political parties)*. Gamomtsemloba: „TSU“. Tbilisi.
- Lebanidze, T. (2011). *Turketis Politikuri Partiebis Istoriuli Mimokhilva Osmaletis Imperiidan Dghemde (A historical overview of Turkish political parties from the Ottoman Empire to the present day)*. Gamomtsemloba: „Universali“. Tbilisi.
- Makaradze, E. (2009). *Mustafa Kemal Atatürkis Roli Respublikur Turketshi (The role of Mustafa Kemal Atatürk in Republican Turkey)*. Gamomtsemloba: „Batumis Universiteti“. Batumi.
- Manchkhavshvili, M., Makaradze, E. (2014). *Kemalizmi da Demokratizatsia Turketshi (Kemalism and democratization in Turkey)*. Gamomtsemloba: „Sakhli Kartuli Elita“. Tbilisi.
- CHP. (1994). *Cumhuriyet Halk Partisi programı: Yeni Hedefler Yeni Türkiye*. Ankara, CHP.
- CHP. (1995), *CHP-SHP Bütünleşme Genel Kurulu, Ana İlkeler ve Temel Hedefler Bildirgesi*. 18 Şubat 1995, Ankara.
- Daglı, Nuran ve Belma Atatürk. (1988), *Hükümetler ve programları*, III, Cilt: 1980- 1987, Ankara, TBMM Basımevi.
- Doğan, Nejat., Mahir, Nakip. (2006). „*Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923-1980: Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları*“. Ankara, Seçkin, s. 117-154.
- Doğan, Nejat., Mahir, Nakip. (2006). Giriş, Doğan Nejat ve Mahir Nakip, (der.), *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*. Ankara, Seçkin, s. 9-33.

- Toni, Alaranta. (2019). *Turkey's Republican people's party an the EU*. December, 2019, https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2019/11/wp112_turkey_chp_eu.pdf.
- Feroz, Ahmed. *Politics and political parties in Republican Turkey*. https://psi204.Cankaya.edu.tr/uploads/files/Kasaba%20%28ed%29%2C%20The_Cambridge_History_of_Turkey_Vo%28BookFi.org%29_1.pdf.
- Ilter, Turan. *Old Soldiers Never Die: The Republican People's Party of Turkey*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13608740600856587?journalCode=fses20>.
- Turkey's Republican People's Party (CHP): A Longue Durée Analysis*. https://www.researchgate.net/publication/363566867Turkey%27s_Republican_People%27s_Party_CHP_A_Longue_Duree_Analysis.
- William, Hal. (1999). *Turkey's Domestic Political Landscape: A Glance at the Past and the Future*, THE INTERNATIONAL SPECTATOR, VOLUME XXXIV, No. 1, January – March 1999, <https://www.files.ethz.ch/isn/125003/hale.pdf>.

„Republican People’s Party“ (CHP)

Maia Manchkhavili

Doctor of political science,
Assisant Professor, Georgian Technical University,
Georgia, 0171, Tbilisi, M. Kostava st.77.
+995 557323227; maia.manchkhavili@tsu.ge
ORCID: 0000-0002-4321-977X

Abstract.

The work “Republican People’s Party (CHP)” refers to the period of one-party rule for the period of the establishment of the Republic of Turkey, when the founder of the republic, Mustafa Kemal, tries to give the political processes in the newly created state the appearance that characterizes democratic republics and establishes a political party.

The paper briefly describes the prerequisites for the creation of this party and the history of its participation in political processes.

The creation of a political party was of great importance in the history of the development of this country.

Although there was a period of one-party rule in the country for a long time, until 1950, the existence of this party lays the foundation for a multi-party movement, and in the future, many political parties will emerge based on it.

Some researchers talk about the problems of the one-party period and the form of non-democratic government in Turkey during this period, which is a completely understandable criticism and has an objective basis, but many circumstances that led to the existence of a one-party regime in the country should be taken into account; The most important of these was that the country had no experience of party and institutional governance, which meant that the ground was ripe for building a multi-party, democratic state. It was the preparation

of this foundation that was of great importance, and the existence of this one party is already the foundation for building a democratic system.

The history of the origin of parties in the Republic of Turkey dates back to the period of the Ottoman Empire, when the first political association "Young Ottoman Movement" was created, and later the political party "Unity and Progress". It is true that we cannot call them a political party and movement with modern content, but it is with their existence that the stories of the existence of political parties for the Turkish reality begin.

Keywords: Republic of Turkiye; political party; elections; one-party system; multi-party elections.